

РОЗДІЛ IV

Соціальні реальності в емпіричних дослідженнях

УДК 316.644:316.334.3

Марія Колоколова

Установки на патерналізм як складова частина політичної культури українського суспільства

Рівень патерналістських установок в українському суспільстві є дуже високим, оскільки підсилюється нестабільністю економічної й політичної ситуацій. За даними міжнародних та національних досліджень (ESS, EVS, WVS, УЦЕПД), виявлено: громадяни очікують відповідальності від держави щодо забезпечення добробуту (57,8 %), роботою (87 %), зрівняння доходів (88,7 %); підтримують політичну систему із сильним лідером (66,8 %). Порівняння даних різних років показують, що вплив віку та рівня освіти на патерналістські установки поступово зникає, натомість матеріального стану й сфери зайнятості – лишається ключовим.

Ключові слова: установки на патерналізм, соціальні установки, політична культура, соціальна довіра.

Постановка наукової проблеми та її значення. Становлення України як незалежної держави супроводжується змінами в усіх суспільних інститутах: політичних, економічних, правових, культурних тощо не тільки на інституційному рівні, а й на рівні свідомості громадян. Найважливішим моментом в оцінці демократичних перетворень на українському просторі є їхній особливий характер, а саме те, що «сучасні демократичні транзитивні процеси здебільшого постали в результаті внутрішньої елітної динаміки» [1]. І якщо на початковому етапі впровадження таким способом демократії є можливим, то для подальшого її формування потрібна масова підтримка громадян у формі політичної участі [3], тобто має формуватись і розвиватися не тільки «згори», а й «знизу». Перехідний стан Української держави від авторитарної до демократичної системи супроводжується маргіналізацією суспільної свідомості: формуванням нових цінностей поряд зі старими або навіть поверненням до старих цінностей унаслідок соціальної нестабільності та аномії [2]. Одним із таких проявів наслідування радянського минулого є орієнтація населення України на державну допомогу, замість самоорганізації¹.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Найвизначнішими теоретиками політичної культури є Г. Алмонд, С. Верба, Р. Далтон, С. Ліпсет, Л. Пай, Дж. Пауелл та ін. Політична культура українського суспільства – об'єкт вивчення таких науковців, як В. Буцєвицький, В. Матусевич, Л. Нагорна, Л. Півнева, О. Рудакевич, М. Хилько та ін. До проблеми вивчення патерналізму в зарубіжній і вітчизняній соціально-політичній науці зверталися Дж. Дворкін, Дж. Файнберг, О. Масюк, В. Сусак, Н. Шушкова та ін. Дослідженню соціальних установок в умовах пострадянських трансформацій присвячено роботи С. Бабенко, А. Горбачика, О. Куценко, Н. Паніної, О. Резника, Л. Сокурянської та ін. Серед українських соціологів, які розглядали проблему установок на патерналізм в українському суспільстві, треба назвати Є. Головаху, А. Зоткіна, В. Сусака та ін.

© Колоколова М., 2012

¹ Серед особливостей української політичної культури, як зазначають учені, – її фрагментарність, регіоналізм, нерозвиненість громадянських позицій, емоційність, низький рівень довіри до всіх політичних інститутів, підданське ставлення до влади тощо. Останні дві риси з перерахованих є проявами амбівалентності політичної культури українського суспільства: недовіра до влади, з одного боку, і розрахунок на неї, патерналістські очікування та установки населення – з іншого [5].

Мета статті – дослідити масштаби патерналістських установок у політичній культурі українського суспільства. Основні **завдання** полягають в аналізі чинників, що впливають на рівень патерналізму в українському суспільстві, а також перевірі гіпотези щодо впливу рівня соціальної довіри (як основної передумови до самоорганізації громадян) на рівень патерналістських установок.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Загалом політичний патерналізм передбачає, з одного боку, політику держави щодо громадян, а з іншого – ставлення громадян до держави, певний набір установок, настроїв та практик. Так, зі сторони суспільства політичний патерналізм проявляється в очікуванні громадянами економічного забезпечення від держави, прагненні опіки й покровительства від влади, очікуванні влади «сильної руки» тощо.

Перш ніж визначити поняття «установки на патерналізм», звернемося до аналізу соціальних установок (термін уведено в соціологію у 1918 р. У. Томасом і Ф. Знанецьким; вони визначали її як «психологічний процес, який розглядається стосовно соціального світу й береться, насамперед, у зв'язку із соціальними цінностями. Цінність, – казали вони, – є об'єктивною стороною установки. Відповідно, установка – є індивідуальною (суб'єктивною) стороною соціальної цінності» [7, 364].

Під **установкою на патерналізм** розумітимемо соціальну установку на опіку держави та перекладання на неї політичної, економічної й соціальної відповідальності за добробут громадян у тих питаннях, де відповідальність держави та громадян має бути щонайменше рівною (наприклад у забезпеченні роботою, досягненні бажаного матеріального статусу тощо).

Емпіричну базу роботи становитимуть дані міжнародних порівняльних досліджень за участі в них України: Європейське соціальне дослідження (ESS, 4, 5 хвили), Європейське дослідження цінностей (EVS, 4 хвиля), Світове дослідження цінностей (WVS, 4 хвиля), а також дані всеукраїнських опитувань Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. Із їх допомогою розглянемо такі емпіричні індикатори патерналізму, як покладання відповідальності за матеріальний стан людей на державу, а не на себе; покладання в забезпеченні роботою на уряд, не на себе; орієнтація на зрівняння в доходах із боку держави; підтримка влади сильного лідера.

1. Відповідальність за свій матеріальний стан люди покладають більшою мірою на державу, аніж на себе. Серед питань WVS є таке: «Хто має брати на себе більшу відповідальність за забезпечення добробуту громадян: люди чи держава?», яке оцінюється за 10-бальною шкалою, де 1 – «Люди мають брати на себе більше відповідальності за свій добробут», а 10 – «Держава має брати на себе більшу відповідальність, щоб забезпечити добробут кожного». Прийmemo відповіді 1, 2, 3, 4 – як такі, що характеризують «незалежність від держави», серединні позиції 5, 6 – за «умовний нуль», а варіанти 7, 8, 9, 10 – як показник патерналістських установок. Матимемо такі результати (див. табл. 1):

Таблиця 1

**Розподіл відповідей щодо орієнтацій на самокерування або на патерналізм
(N = 975, % до тих, хто відповів)**

Хто має брати на себе більшу відповідальність за забезпечення добробуту громадян: люди чи держава?	%
«Самостійні»	19,3
Не визначилися	22,9
«Патерналісти»	57,8

* Всесвітнє дослідження цінностей, 4 хвиля, 2006 р.

Близько 58 % вважають, що на сьогодні саме держава має брати на себе відповідальність за забезпечення добробуту громадян. Ця група була умовно названа нами «патерналісти». Ще 19 % опитаних орієнтуються на самостійне забезпечення життя (група умовно названа нами «самостійні») (табл. 1). Середнє ж значення при відповіді на це питання становило 6,97 (стандартне відхилення – 2,6), що свідчить про поширеність здебільшого патерналістських орієнтацій серед населення України, ніж орієнтацій на самокерування.

Серед бідних та незаможних верств осіб, орієнтованих на патерналізм, більше, ніж серед респондентів, які оцінюють свій дохід як середній або високий. Водночас чим заможнішою є соціальна група, тим більше серед неї тих, хто орієнтований на самостійне керування власним життям (табл. 2).

Таблиця 2

**Орієнтація на самоорганізацію або патерналізм залежно від рівня доходу
(N = 951, у % до тих, хто відповів)**

Хто має брати на себе більшу відповідальність за забезпечення добробуту громадян: люди чи держава?	Рівень доходу				
	низький	нижчий від сер.	середній	вищий від сер.	високий
«Самостійні»	12,2	16,8	20,1	31,0	33,3
Не визначилися	20,3	21,7	25,2	23,0	33,3
«Патерналісти»	67,4	61,5	54,7	46,0	33,3
Усього	100	100	100	100	100

*Відмінності значимі на рівні $p < 0,05$ (тест Краскала-Волліса)

Розподіл за рівнем освіти показав, що серед респондентів із вищою освітою частка «самостійних» більша, ніж серед тих, хто має лише середню або неповну середню освіту. Віковий розподіл демонструє перевагу «самоорганізованих» серед молодших вікових груп та патерналістськи налаштованих – серед старших.

На нашу думку, патерналістські установки є великою мірою відображенням соціального самопочуття населення, наприклад відчуття щастя.

Таблиця 3

**Залежність орієнтацій на патерналізм або самоорганізацію від рівня щастя
(N = 952, у % до тих, хто відповів)**

Хто має брати на себе більшу відповідальність за забезпечення добробуту громадян: люди чи держава?	Наскільки Ви щасливі?				Усього
	дуже щасливий	скоріше, щасливий	скоріше, нещасливий	зовсім нещасливий	
Самостійні	29,5	19,6	11,8	25,8	19,5
Не визначилися	25,9	23,6	21,2	19,4	23,3
Патерналісти	44,6	56,8	67,0	54,8	57,2
Усього	100	100	100	100	100

*Хі-квадрат значущий на рівні $p < 0,01$

Дійсно, тих, хто орієнтується на державне забезпечення, набагато більше серед так званих «нещасливих». Ті ж респонденти, які назвали себе щасливими, є більш незалежними від влади й орієнтуються переважно на власні сили. Ми також виявили наявність зворотного зв'язку: чим більшу відповідальність людина покладає на себе, тим вона щасливіша (табл. 3).

2. Громадяни в забезпеченні роботою покладаються, передусім, не на себе, а на уряд. Для аналізу цієї орієнтації обрано питання ESS 4-ї хвилі «Наскільки Ви згодні з тим, що забезпечення роботою кожного – це обов'язок уряду?», яке оцінювалося за 11-бальною шкалою, де 0 – «Це не обов'язок уряду взагалі», а 10 – «Винятково обов'язок уряду». Аналогічно, приймемо відповіді $\overline{0,3}$ як такі, що характеризують незалежність від держави у пошуку роботи, серединні позиції $\overline{4,6}$ – за «умовний нуль», а варіанти $\overline{7,10}$ – як показник патерналістських установок. Розподіл виявився таким (табл. 4).

Таблиця 4

**Орієнтація на забезпечення роботою кожного урядом
(N = 1834, у % до тих, хто відповів)**

Наскільки Ви згодні з тим, що забезпечення роботою кожного – обов'язок уряду?	%
Ні, це обов'язок громадянина	4,5
Важко сказати	8,6
Так, це обов'язок уряду	87,1

* Європейське соціальне дослідження, 4 хвиля, 2009 р.

Як бачимо, патерналістські орієнтації притаманні близько 87 % населення, середнє значення становить 8,78 при стандартному відхиленні 2,17. Такий високий показник наводить на думку про те, що патерналістські установки в певних їхніх проявах притаманні майже всім громадянам незалежно від соціально-демографічних характеристик останніх.

Відмінності в патерналістських установках залежно від віку¹ виявилися такими (табл. 5).

Таблиця 5

Ставлення до необхідності забезпечення роботою кожного урядом залежно від віку респондента (N = 1787, у % до тих, хто відповів)

Наскільки Ви згодні з тим, що забезпечення роботою кожного – обов'язок уряду?	18–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65 і старше	Усього
Ні, це обов'язок людини	4,5	7,1	5,7	2,9	2,8	3,9	4,4
Важко сказати	9,0	14,8	9,6	6,1	6,5	6,9	8,6
Так, це обов'язок уряду	86,5	78,1	84,7	91,0	90,7	89,1	87,0
Усього	100	100	100	100	100	100	100

*Хі-квадрат значущий

Найнижчий рівень патерналістських настроїв простежується серед респондентів віком 25–34 (78,1 %) та 35–44 (84,7 %) роки, що зумовлено кількома причинами. Серед цих вікових груп найбільший відсоток працюючих на оплачуваній роботі, за даними цього ж дослідження, це 70,7 % і 72,3 %, відповідно. За суб'єктивною оцінкою рівня здоров'я ці вікові групи посідають друге та третє місце після молоді. Отже, більшість людей цієї вікової групи (25–44 роки), порівняно з іншими, мають вищий освітній і професійний рівні підготовки, забезпечені роботою, мають достатньо добрий стан здоров'я, що дає їм можливість покладатися більшою мірою на себе, а не на державу.

Проаналізувавши залежність патерналістських очікувань від рівня освіти громадян, ми виявили, що найнижчий рівень розрахунку на уряд у забезпеченні роботою покладають люди з професійно-технічною освітою на базі неповної середньої (середнє значення – 8,7), а також магістри й респонденти з науковим ступенем – 8,4 (табл. 6).

Таблиця 6

Ставлення до необхідності забезпечення роботою кожного урядом залежно від рівня освіти (N = 1829, середні значення, $0 < t < 10$)

Рівень освіти	Середнє значення, <i>t</i>	Кількість респондентів	Стандартне відхилення
Початкова, неповна середня	9,05	277	2,08
Проф. техн. на базі неповної середньої	8,72	72	2,36
Повна середня	8,88	328	2,10
Проф. техн. на базі повної середньої	8,93	293	2,06
Неповна вища, бакалавр	8,78	508	2,14
Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, науковий ступінь)	8,38	351	2,36

* Відмінності значущі на рівні $p < 0.001$ (тест Краскала-Уолліса).

¹ Аналіз розбіжностей середніх значень за показником Краскала-Уолліса за цією ознакою (до перекодування) та віком також виявив статистично значущі відмінності на рівні патерналістських настроїв різних вікових груп.

Обидві вищезазначені групи є найбільш незалежними від держави й потенційно затребуваними на ринку праці (перші – спеціалісти певного робочого, технічного профілю, що нині користується попитом серед роботодавців, другі – високопрофесійні спеціалісти зі сформованою освітньою культурою та більш чіткою громадянською й життєвою позицією), тому, розраховуючи на себе, вони меншою мірою вважають необхідною допомогу в пошуку роботи взагалі. Найвищий рівень патерналістських установок спостерігається в респондентів із незакінченою середньою освітою (середнє значення – 9,1). Аналізуючи цю соціальну групу, можна сказати, що це переважно люди старшого пенсійного віку, які більшість свого життя прожили за радянської системи, яка, з одного боку, відзначалася жорстким керуванням, а з іншого – високою соціальною підтримкою з боку держави, у тому числі й забезпеченням першим робочим місцем, саме тому ця група людей вважає пошук роботи обов'язком уряду, а не самої людини.

3. Громадяни підтримують економічне зрівняння в доходах із боку держави. За даними ESS-2011, цієї думки дотримуються загалом 88,7 % населення («повністю згоден» – 65,2 %; «згоден» – 23,5 %), що на 12,7 % більше, ніж у 2009 р. (табл. 7). Порівнюючи результати 2009 та 2011 р., виявилось, що зростання орієнтацій на економічне зрівняння знівелювало їхню залежність від більшості соціально-демографічних ознак респондентів. Так, якщо за даними 2009 р. орієнтації на патерналізм залежали від віку, рівня освіти, гендерної приналежності, то у 2011 р. ці кореляції є статистично незначущими.

Таблиця 7

Орієнтації населення України на економічне зрівняння
($N_{2009} = 1736$, $N_{2011} = 1858$; у % до тих, хто відповів)

Чи згодні Ви з тим, що уряд має нівелювати різницю в рівні доходів?	2009 р.	2011 р.
Повністю згоден	47,5	65,2
Згоден	28,5	23,5
У чомусь згоден, у чомусь – ні	15,0	7,8
Не згоден	6,1	1,9
Повністю не згоден	2,9	1,7
Усього	100,0	100

*Європейське соціальне дослідження, 4 хвиля (2009 р.), 5 хвиля (2011 р.)

Соціальними критеріями, які впливають на рівень патерналістських установок, залишаються тип зайнятості респондента та матеріальне становище. Серед зайнятих у сімейному бізнесі зрівняння в доходах підтримують 68,8 % респондентів, серед самозайнятих – 80,8 % і серед найманих працівників – 89,6 % (відповіді «повністю згоден» і «згоден»). Отже, найменшою мірою зрівняння в доходах підтримують особи, зайняті в сімейному бізнесі, оскільки це є крайня форма економічної самостійності. Щодо матеріального становища, то порівняння даних двох хвиль свідчить про зростання орієнтацій на зрівняння в доходах в усіх соціально-економічних верствах, навіть серед тих, хто повністю задоволений своїм доходом.

4. Українцям властива підтримка влади сильного лідера. На користь поширеності в політичній культурі патерналістських установок свідчить і те, що більше половини українців підтримують політичну систему із сильним лідером. Так, за даними WVS у 2006 р. політичну систему із сильним лідером схвалювали 65,4 % опитаних [8]. Причому, порівняно з даними 1996 р., ці настрої навіть зросли на 10 %. За даними EVS, у 2008 р. цей показник залишився майже на тому рівні, що і в 2006-му й становив 66,8 % (29,1 – «дуже добре», 37,7 % – «скоріше добре») (табл. 9). Таке зростання свідчить про те, що патерналізм населення є не лише наслідком радянської політичної культури, а продовжує формуватись і сьогодні під впливом багатьох соціальних факторів. Цікаво, що такі установки співіснують із переконанням абсолютної більшості українців у неможливості впливати на владу (72,4 %), лише 0,3 % громадян вважають, що мають на неї сильний вплив [4].

**Ставлення до політичної системи із сильним лідером
(N = 1296, у % до тих, хто відповів)**

Як ви ставитеся до політичної системи з сильним лідером?	%
Дуже добре	29,1
Скоріше добре	37,7
Скоріше погано	20,7
Дуже погано	12,5

* Європейське дослідження цінностей, 4 хвиля, 2008 р.

Польський соціолог П. Штомпка вивів оригінальну ідею походження патерналізму як соціального феномену в постсоціалістичних суспільствах, наголошуючи на тому, що він є наслідком тотальної соціальної недовіри. Він є, по суті, замісником довіри та покликаний дати людині відчуття впорядкованості й захищеності. П. Штомпка називає патерналізм однією з адаптаційних стратегій, захисних механізмів у відповідь на руйнування довіри в суспільстві. «Патерналізм – це мрії про фігуру Батька, сильного авторитарного лідера, який залізною рукою наведе лад, очистить світ від усіх неблагоннадійних осіб, організацій, інститутів і відновить (якщо необхідно, силою) подобу порядку та передбаченості» [6, 15]. Користуючись даними EVS (2008 р.), перевіримо тезу щодо взаємозв'язку соціальної довіри й рівня патерналістських установок.

Таблиця 10

**Вплив соціальної довіри на підтримку влади сильного лідера
(за даними EVS-2008; у % до тих, хто відповів)**

Як ви ставитеся до політичної системи із сильним лідером?	Чи можна довіряти більшості людей чи в стосунках із людьми треба бути дуже обережним?		
	більшості людей можна довіряти	треба бути дуже обережним ...	усього
Дуже добре	28,2	30,0	29,5
Скоріше добре	38,0	36,5	36,9
Скоріше погано	22,9	20,0	20,8
Дуже погано	10,9	13,5	12,7
Усього	100,0	100,0	100,0

*Хі-квадрат не значущий на рівні $p > 0.05$

Як бачимо, суттєвих відмінностей між обома групами не існує. Статистика Хі-квадрат виявилася незначущою, що свідчить про відсутність зв'язку між ознаками (табл. 10) і, отже, хибність висхідної тези¹.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Рівень патерналістських установок в українському суспільстві в цілому є дуже високим: більше половини громадян схильні вважати, що держава повинна на себе брати відповідальність, аби забезпечити добробут кожному; майже 90 % населення вважає, що забезпечення громадян роботою – це обов'язок уряду; приблизно стільки ж дотримуються думки, що держава має зрівняти всіх людей у доходах; політичну систему із сильним лідером підтримують дві третини українського населення. Отож, установки на патерналізм є складовою частиною політичної культури українського суспільства², вони великою мірою прита-

¹ Попередня перевірка зв'язку між цими ознаками для таких пострадянських країн, як Росія та Білорусь, також свідчить про відсутність зв'язку, проте в розвинених європейських країнах (напр. Німеччина, Велика Британія, Франція тощо) такий зв'язок існує і є значущим.

² Політична культура українського суспільства відзначається вкрай низьким рівнем довіри до влади (близько 80 % громадян, за даними ESS-2011 р., не довіряють політикам, те ж саме стосується політичних партій – 77 % недовіри та парламенту – 76 %), це не спонукає більшість громадян виявляти свою громадянську активність. Окрім того, як свідчать дані соціологічних опитувань, досить великий відсоток українців прагне посилення влади: 68,5 % громадян підтримують політичну систему із сильним лідером (EVS, 4 хвиля).

манні усім соціально-демографічним групам. Утім, нами відстежено деякі фактори, що впливають на рівень патерналістських установок, зокрема найсуттєвішими є матеріальний стан і сфера зайнятості. Це свідчить про детермінованість установок на патерналізм, передусім, соціально-демографічними, історичними або культурними чинниками, а економічними та політичними, що піднімає необхідність дослідження патерналізму не лише як рудименту радянської політичної системи, а і як елементу політичної культури, що конструюється сучасними змінами в українському суспільстві.

Відсутність зв'язку між установками на патерналізм та рівнем соціальної довіри в суспільстві може пояснюватись особливістю методології аналізу, неточністю підібраних питань, а також дуже високим рівнем патерналізму в українському суспільстві, що ускладнює проведення аналізу розбіжностей між соціальними групами. Взаємозв'язок між соціальною довірою й патерналістськими установками можна дослідити через інші індикатори – міжособистісної довіри, типу політичної системи тощо. Це й стане предметом дослідження в подальших публікаціях.

Джерела та література

1. Бабкіна О. Демократичні детермінанти трансформації українського суспільства / О. Бабкіна // Персонал. – 2007. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://personal.in.ua/article.php?id=442>
2. Панина Н. В. Аномия в посткоммунистическом обществе (на материалах исследований в Украине) / Н. В. Панина. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ecsocman.edu.ru/data/383/694/1219/047.PANINA.pdf>
3. Сальнікова С. А. Політична участь: концептуальні схеми, методики вимірювання / С. А. Сальнікова, О. В. Мацюк // Соціологічні студії. – Луцьк, 2012. – № 1. – С. 87–92.
4. Соціологічні опитування Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=441
5. Сусак В. І. Патерналістські установки і практики громадян України в умовах посткомуністичних трансформацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.03 «Соціальні структури та соціальні відносини» / В. І. Сусак. – К., 2009. – 16 с.
6. Фрейк Н. В. Концепция доверия в исследованиях П. Штопки / Н. В. Фрейк. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ecsocman.hse.ru/data/467/785/1219/002_Freik.pdf
7. Шихирев Н. В. Социальная установка / Н. В. Шихирев // Социальная психология : хрестоматия : учеб. пособие для студ. вузов / [сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая]. – М : Аспект Пресс, 2003. – 471 с.
8. Дані Європейського дослідження цінностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zacat.gesis.org/webview/>

Колоколова Марія. Установки на патерналізм как составляющая политической культуры украинского общества. Уровень патерналистских установок в украинском обществе в целом очень высокий, поскольку усиливается нестабильностью экономической и политической ситуации. Согласно данным международных и национальных исследований (ESS, EVS, WVS, УЦЕПД), установлено: граждане ожидают ответственности от государства в обеспечении благосостояния (57,8%), работой (87%), уравнивании доходов (88,7%); поддерживают политическую систему с сильным лидером (66,8%). Сравнение данных разных лет показывают, что влияние возраста и уровня образования на патерналистские установки постепенно исчезает, но материального положения и сферы занятости – остаётся ключевым.

Ключевые слова: установки на патерналізм, соціальні установки, політична культура, соціальне довірення.

Kolokolova Mariia. Attitudes on Paternalism as a Part of the Political Culture of Ukrainian Society. Unstable economic and political situation in Ukraine contributes strengthening of paternalistic attitudes. So, we found that the level of paternalism is very high in general in Ukrainian society by using four indicators of empirical data of national and international studies – European Social Survey, European Values Survey, World Values Survey, the Centre by O. Razumkov. We found: citizens expect responsibility from the state to ensure the well-being (57,8%), work (87%), the equation of income (88,7%); support the political system with a strong leader (66,8%). Paternalistic attitudes, indeed, is a part of the political culture of Ukrainian society, they are largely inherent in all socio-demographic groups. Contemporary comparison shows the influence of age and education on paternalistic attitudes disappears gradually, but financial status and sphere of employment are still most significant factors.

Key words: paternalistic attitudes, social attitudes, political culture, social trust.